DEÜİFD, XXXIV/2011, ss. 115-127

ZÂHİRÎ METODOLOJİDE İÇTİHAT ve TAKLİT

Hadi SOFUOĞLU*

ÖZET

Bu makalede Zahirî mezhebine göre "içtihat" ve "taklit" kavramları üzerinde durulacaktır. Zahiriler bu konuda diğer fıkıh eklollerinden bariz bir şekilde ayrılırlar. Onlara göre içtihat, her Müslüman için bir zorunluluktur. Ancak bunu yaparken kıyas, re'y ve istihsan gibi aklî ve insânî metotlardan uzak durulmalıdır. Fakihler dini bir meselenin hükmünü sadece Kur'an ve Sünnetin zâhirî anlamından çıkarmalıdır. Onlara göre taklit de caiz değildir ve kaçınılması gereken bir durumdur. Hiç kimse, hatta Sahabenin ileri gelenleri bile taklit edilemez. Bunlar taklit edilemeyeceğine göre daha sonraki dönemlerde gelen kimselerin, mezhep imamı olsa dahi, taklit edilmesi caiz değildir.

Anahtar Kelimeler: Zahiri, İçtihat, Taklit, İbn Hazm

IJTIHAD AND TAQLEED in ZÂHIRITES

ABSTRACT

In this article, we will focus on concepts of "ijtihad" (the process of making a legal decision by independent interpretation of the legal sources, the Qur'an and the Sunnah) and "taqlîd" (adherence to a madhhab) according to Zahiri legal school. Zahirities, in this subject, are clearly separated from other Islamic Schools of Law. For them, ijtihad is a necessity for every Muslim. But in doing so; one should avoid from rational and human methods such as kıyas (analogy), re'y (opinion) and istihsan (public interest). Jurists, concerning religious issues, should depend on the literal meaning of the sacred texts, such as Quranic Verses and Prophetic Traditions. By them, "taqlîd" is not permissible and should be avoided. Nobody, even the elders of Companions, should not be imitated. If it is not permissible to imitate them, then, other people who lived in the later periods can not be permissible to imitate, even if they are the leaders of legal schools.

Keywords: Zâhirites, Ijtihad, Adherence to a madhhab, Ibn Hazm

* Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku ABD, hadi.sofuoglu@deu.edu.tr.

I-GİRİŞ

Mezheplerin ortaya çıkışından sonra, taklit ve içtihat konuları üzerinde tartışmalar günümüze kadar devam ede gelmiştir. İçtihat ve taklide dair nazari tartışmalar hicri dördüncü asırda başlamış ve bu tarihlerden sonra kaleme alınan usul kitaplarının kahir ekseriyetinde bu münazaralara yer verilmiştir. İçtihat taraftarları taklîde neredeyse hiç meşruiyet tanımazken,[1] taklit taraftarları da taklit vaciptir, çünkü içtihat kapısı kapalıdır, demişlerdir.[2]

Konuya başlarken "içtihat" ve "taklit" kavramlarını klasik fıkıh geleneğine göre tanımlamak yerinde olacaktır. Sözlükte içtihat, güç ve çaba sarf etmek, bütün gücünü kullanmak, ısrarlı olmak, zahmet çekmek anlamlarına gelmektedir.[3] Istılahta ise pek çok tanımı yapılmakla birlikte içtihadı "fakihin herhangi bir şer'î hüküm hakkında zannî bilgiye ulaşabilmek için bütün gücünü harcaması"[4] şeklinde ifade etmek mümkündür. Nitekim bazı hadislerde de C-H-D ve müştakkâtı bu manada kullanılmıştır.[5] Tafsilî delillerden yapılan içtihada hakiki içtihat, icmâli delillerden (kıyas, maslahat vb. yollardan) yapılana ise mecâzi içtihat denir.[6] Peygamberimizin (sav) "hâkim içtihat eder de isabet ederse iki hasene, isabet etmezse bir hasene vardır"[7] hadis-i şerifinde içtihadın önemi vurgulanmakla birlikte dini bir mükellefiyet olduğu da belirtilmiştir. İçtihat kavramının fıkıh geleneğindeki anlamı genellikle bu şekildedir.[8]

İçtihat müçtehidin zann-ı galibidir. Dolayısıyla hata ihtimali de söz konusudur. Bu sebeple müçtehitler "Bu benim cehdimin ve gayretimin neticesinde

---

1 Bkz. İbn Hazm, **el-İhkâm fi-usûli'l-ahkâm**, thk. Ahmed Muhammed Şakir, Dâru'l-Âfâkı'l-Cedîde, Beyrut ty, VI, 59 vd.

2 Ebû İbrâhim, Muhammed b. İsmâil (1182/1768), **İrşâdü'n-nükâd ilâ teysîri'l-ictihâd**, thk. Salâhuddîn Makbûl Ahmed, ed-Dâru's-Selefiyye, Kuveyt 1405, s. 26.

3 Abdülkerim b. Ali b. Muhammed en-Nemle, **el-Mühezzeb fî-'ilmi usûli'l-fıkhi'l-mukâren**, Mektebetü'r-rüşd, Riyad 1999, V, 2317; Yunus Apaydın, "İctihad", **DİA**, XXI, 432.

4 İbn Rüşd el-Hafid (h.595), **ez-Zarûrî fî-usûli'l-fıkh**, Thk. Cemâlüddîn el-Ulvî, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1994, s. 137; ez-Zebîdî, Ebu'l-feyz (1205), **Tâcü'l-'arûs min-cevâhiri'l-kâmûs**, Daru'l-Hidâye, ty, VII, 539; Abdülkerim b. Ali b. Muhammed en-Nemle, **a.g.e.,** V, 2317; Abdulvehhab Hallaf, **Masadiru't-teşrî'i'l-İslâmî,** Dâru'l-Kalem, Kuveyt, 1970, s. 7; Zekiyyüddin Şaban, **İslam Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l-Fıkh)**, çev. İbrahim Kafi Dönmez, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1996, s. 437.

5 Söz konusu hadislerde yönetici ve kâdıların doğru yargıya / karara ulaşabilmeleri için olanca güçlerini harcamaları gerektiği belirtilmektedir. Bkz. Buhârî, İtisam, 13, 21; Müslim, Akdiyye, 15.

6 ez-Zebidî, **a.g.e.,** VII, 539.

7 Buhari, İ'tisam, 21; Müslim, Akdiye, 15.

8 İçtihat tanımları için ayrıca bkz. Ebû İshâk Şirâzî, **el-Lüma' fi Usûli'l-Fıkh,** Dârü'l-Kütübi'l İlmiyye, Beyrut 1985/1405, I, 129; Fahruddîn er-Râzî, **el-Mahsûl fî İlmi Usûli'l-Fıkh,** thk.Tâhâ Câbir Feyyâz el-Alvânî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1418/1997, VI, 6.

ulaştığım en iyi sonuçtur. Daha iyisine kim ulaşırsa ona uymak gerekir" demişlerdir. Nitekim İmam-ı Şafii, "Benim görüşüme aykırı bir hadis görürseniz ona uyunuz ve görüşümü duvara çarpınız" demiştir.[9]

Öte yandan İçtihadî faaliyetin keyfilik taşımayan bir doğası da vardır. Zira herkes bu faaliyete ehil görülmez. Anlayanların da mümkün mertebe doğru ve nesnel anlama ulaşabilmesi için, bir kısmı yeterli hukuk bilgisine sahiplik gibi entelektüel seviyede, diğer bir kısmı da verâ ve müslümanlık gibi dinî çerçevede bir takım özelliklere sahip olması gerekir. Bu şartlar aynı zamanda onların ulaştıkları anlamın meşruiyeti için de önemlidir. Ayrıca bu faaliyet, bir yorum yöntemini de gerekli kılmaktadır. Bütün bunlar, ulaşılan sonucun keyfi olmaması yönünde bir güvencedir. Müçtehidin ehil olması, içtihadında olanca gayretini göstermesi, bu faaliyet esnasında kendi içinde tutarlı bir yöntem izlemesi, hakikatin hatadan, doğrunun yanlıştan ayırt edilmesini sağlayan bir kriterdir. İçtihadın tanımlarında belirtilen, anlama ve yorumlama için bir çaba harcanması gerektiği" ifadelerinden, alelade bir anlamanın bunun için yeterli olmadığı anlaşılmaktadır.[10]

Bir müçtehidin görüşlerine o görüşün dayandığı kitap, sünnet, icma ve kıyas gibi delilleri bilmeksizin amel etmeye ise "taklit" denir. Başka bir ifadeyle, kendisine uymayı gerektiren bir delil bulunmadığı halde, haklı olduğuna inanarak başkasının görüşünü benimsemektir.[11] Buna göre, Kitap, sünnet veya icmâ'dan dayandığı delili bilinmeksizin, bir müçtehit veya mukallidin sözünü alıp onunla amel etmekle taklit meydana gelmiş olur. Böylece mukallit delile değil, hüküm çıkaran kimseye itimat etmiş sayılır. İslam dininde esasen taklidin yerilmesi esastır. Çünkü taklit, delilsiz bir şekilde başkasına uymak ve tabi olmaktır. Bu yüzden fakihlerin çoğu taklit ile amel etmeyi caiz görmemişlerdir.[12] Onlara göre herkes kendi fiillerine taalluk eden meselelerde dinin hükmünü bilmeli veya tabi olduğu fakihin görüşüne dayanaklık eden delillerin farkında olmalıdır. İşte bu şekilde deliline bakarak, içtihadının kaynakları ile beraber doğruluğunu kabul ederek amel etmeye "ittiba" denir.[13] İşte İbn Hazm da

---

9 el-Cüveynî, İmâmü'l-Harameyn, **Nihâyetü'l-matlab fî-dirâseti'l-mezheb,** Dâru'l-Minhâc yay., 2007, s. 165; Vehbe ez-Zühaylî, **el-Fıkhu'l-İslâmi ve edilletühü,** Dımaşk 1405/1985, I, 37.

10 Bkz. Adnan Koşum, "İçtihatta Hata ve İsabet Tartışmaları Işığında Öznellik ve Nesnellik Sorunu", **Usûl: İslâm Araştırmaları**, Sakarya 2006, sayı: 5, s. 14.

11 İbnü'l Kayyim el-Cevzi, **İ'lâmu'l-muvakki'în,** II, 168; Şakir el-Hanbelî, **Fıkıh Usulü,** ter. Mustafa Yıldırım, İzmir İlahiyat Fakültesi Yay., İzmir 2010, s. 314.

12 Bkz. el-Cessâs, Ebû Bekir er-Râzî (370/980), **el-Fusûl fi'l-usûl,** Kuveyt 1994, III, 379; İbn Hazm, **el-İhkam,** VI, 117; Ebû Ya'lâ el-Ferrâ (458/1066), **el-Udde fi-usûli'l-fıkh,** thk. Ahmed b. Ali, 1990, IV, 1218; Ebû İshak eş-Şirâzî (476/1083), **et-Tebsıra fi-usûli'l-fıkh,** thk. Muhammed Hasan, Dâru'l-Fikr, Dimeşk 1403, s. 401.

13 Hayrettin Karaman, **İslam Hukukunda İçtihat,** Ankara, 1975, s. 206.

içtihadî faaliyetleri herkes için zorunlu kılan ve taklit ile amel etmeyi asla cevaz vermeyen müçtehitlerden biridir.

II- ZÂHİRÎ USÛLÜNDE İÇTİHAT

Zâhirîlere göre içtihat, "dinî bir hükmün araştırılması ve bir hükme ulaşılması yolunda olanca çabayı sarf etmek"[14] demektir. Zira Allah, dinin bütün hükümlerini açıklamıştır. Her ne kadar bazı hükümlerin açığa çıkarılması bir kısım alimler için mümkün değilse bile, bu imkansızlığı herkese şamil kılmak yersizdir. Çünkü, onlara göre, din hususunda gerçeğin bütün insanlığa kapalı kalması mümkün değildir. Dolayısıyla dinin beyanı güvence altına alınmış ve kapalılık kaldırılmıştır. Fakihler, meydana gelen bir olayın şer'î hükmünün Kur'ân ve Sünnette bulunacağı konusunda hemfikirdirler. Hüküm bu iki kaynakta ya doğrudan belirtme (nass) veya bunlardan çıkarılan ve bir tek anlama ihtimali bulunan delil şeklinde bulunur.[15] Müçtehidin görevi, dini bir meselenin hükmünü nassların zâhirî (literal) anlamından çıkarmaktır.

Zâhirî usul kitaplarında içtihat, ele alınan en önemli meselelerdendir. Bu mezhebin en büyük temsilcilerinden İbn Hazm (456/1063), eserlerinde "içtihat" bahsi[16] açarak konunun ehemmiyeti üzerinde durmuştur. O, "Mü'minlerin toptan savaşa gitmeleri de doğru olmaz"[17] ayetinden hareketle dinde tefakkuhu ve içtihat etmeyi iki kısımda değerlendirmiştir. Birincisi kişinin kendisine has tefakkuhu; ikincisi ise çevresini uyarmak suretiyle Allah'ın rızasını amaçlayan kişinin tefakkuhudur. Buna göre, her toplulukta dinin hükümlerini öğretme işini üstlenen kişiler bulunmalıdır. Bu kimseler hakkı batıldan ayıran kesin delillerin keyfiyetini ve zâhiren çelişik görünen nasslar karşısında nasıl davranacağını bilen, nâsih ve mensûhu ayırt eden, Allah'ın ve elçisinin sözünü anlamaya yardımcı vasıtaları kullanabilen kimselerdir. Bu özellikleri taşıyan, din konusunda titiz ve hak hususunda tavizsiz kimselerin, fetva vermeleri helaldir. Bu özellikleri taşımayan kimselerin, fetva vermesi haram olduğu gibi, resmî makamların bunları görevlendirmesi veya fetva vermelerine imkan tanıması, hatta insanların bunlardan fetva sorması da haramdır.[18]

Zâhirîlerin karşı olduğu içtihat, istihsan, kıyas gibi aklî/insâni araçları kullanarak, re'y ile yapılan içtihattır. Dolayısıyla hiç kimsenin dinde re'y ile içtihat

---

14 İbn Hazm, **el-Muhalla bi'l-âsâr**, Beyrut ty, I, 67.

15 Apaydın, "İbn Hazm", **DİA**, XX, 46.

16 İbn Hazm, **el-İhkâm**, V, 121-141; VIII, 133 vd.

17 Tevbe (9), 122; Not: Meallerde; Abdülkâdir Şener, Cemal Sofuoğlu ve Mustafa Yıldırım'ın hazırladığı "**Yüce Kur'an ve Açıklamalı-Yorumlu Meâli**" (İzmir 2009) kullanılmıştır.

18 Apaydın, "İbn Hazm", **DİA**, XX, 46.

etme yetkisi yoktur.[19] Onlar buna delil olarak "Biz ezeli ilmimizde ve koyduğumuz yasalarda hiçbir şeyi eksik bırakmadık."[20] "Ey iman edenler! Allah'a, Peygambere ve sizin inancınızdan olan yöneticilerinize itaat edin. Herhangi bir meselede ihtilafa düştüğünüzde konuyu Allah'a ve Peygambere götürün."[21] ayetlerini ileri sürerler.[22] Bu yüzden, Zâhirî ekolün imamı kabul edilen Dâvûd ez-Zâhirî (270/883), re'yle ile içtihat ve kıyasın ispatı türünden eserlere bir reddiye niteliğinde "Kitâbu ibtâli'l-kıyâs" adlı kitabını kaleme almıştır.[23]

Diğer taraftan, Zâhirîler dışındaki usulcülere göre, hakkında nass bulunmayan bir meselenin çözüme kavuşturulması için gayrı meşru yollara müracaat etmenin adına, fıkıh usulü ıstılahında içtihat denmediği gibi; nasslardaki emir ve nehiylerin illetlerini anlamaya yönelik gayretin adına da içtihat denmez. Onlara göre re'y ile içtihat; kıyas, maslahat ve bunların dışındaki meşru delilleri kullanarak, bütün düşünceyi, gayreti hakkında nass bulunmayan meseleler üzerinde yoğunlaştırmaktır.[24]

Dinî/hukûkî alanda asılsız, mesnetsiz bir şekilde re'y ile içtihat etmek pek çok yerde kınanmıştır.[25] Ancak ulemâ, bu kınanan içtihadın sınırlarını çizme hususunda ihtilafa düşmüşlerdir. Bir kısmına göre, kınanan sadece kıyas ve re'ylerini, hadisleri inkâr etme noktasında kullananların içtihatlarıdır. Büyük bir ekseriyete göre ise de, fıkhî meselelerde meşru bir delil olmaksızın zanna dayanan ve re'y ile yapılan içtihatlardır. İşte böyle içtihatlar cumhur tarafından zemmedilmiş, kınanmıştır.[26]

Zâhirîlere göre ise, re'y ile içtihatta bulunmak, nefsin burhansız bir şekilde doğruyu bulma çabasıdır ki, bu kesinlikle câiz değildir.[27] Dâvûd ez-Zâhirî, kıyas ve istihsanla içtihatta bulunmanın gereksiz ve câiz olmadığını

---

19 İbn Hazm, **Usûl-i Dîn -Dinin Kaynaklarına Bir Bakış,** çev. İbrahim Aydın, İnsan yay., İstanbul 1991, s. 65.

20 En'âm (6), 38.

21 Nisa (4), 59.

22 İbn Hazm, **Usûl-i Dîn,** s. 67.

23 İbnü'n-Nedîm, **el-Fihrist**, Dâru'l-Ma'rife yay., Beyrut 1978, s. 317.

24 Arif Halil Muhammed Ebû 'Îd, **el-İmâm Dâvûd ez-Zâhirî ve eseruhû fi'l-fıkhi'l-İslâmî**, Dâru'l-Erkâm yay., Kuveyt 1984, s. 135.

25 Bkz. İbn Abdi'l-Berr, **Câmi'u beyâni'l-ilm ve fazluhû**, Dâru İbni'-Cevzî yay., 1994, II, 1202; Necmü'd-dîn et-Tûfî, **Şerhu muhtasari'r-Ravza**, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Müessesetü'r-Risâle yay., 1987, III, 288; Abdü'l-aziz b. Ahmed el-Buhârî, **Keşfu'l-esrâr şerhu Usûli'l-Pezdevî,** Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, yy ty, III, 292; Menâ' b. Halîl el-Kattân, **Târîhu't-teşrî'i'-İslâmî,** Mektebetü Vehbe yay., 5. bsk, 2001, s. 239.

26 Arif Halil Muhammed Ebû 'Îd, **a.g.e.**, s. 137.

27 İbn Hazm, **el-İhkâm**, VI, 59, 120.

söyleyerek, eğer Hz. Peygamber bir hükmün haram kılınışının illetini bize bildirmediyse, onun haram kılmadığı bir şeyin mesnetsiz bir şekilde illeti belirlenip, kıyas yoluyla haram kılınması câiz değildir, der.[28] Ancak Hz. Peygamber illet belirlediyse, -elbiseni yıka çünkü üzerinde kan vardır- demesi gibi, aynı illete sahip konular, aynı hükme tabidir. Haram kılınmasının sebebi açıkça belirtilmeyen şeylerin dışında kalanlar yani 'meskûtun anh' olanlar ise, affedilmişler ('ufiye anh), yani mubah kategorisinin içine girmişlerdir.[29]

Zâhirîlere göre, bir kimsenin kendi re'yine göre hüküm vermesi, o hükmü Allah'ın hükmüymüş gibi dayatması demektir ki, bu da re'yle hükmetme hakkında kesin bir nass bulunmamasından dolayı, câiz değildir. Çünkü hakkında nass bulunmayan bir meselede -Allah'ın hükmü şöyledir- demek, ilimsiz, mesnetsiz ve meşru dayanağından yoksun konuşmaktır.[30] Dolayısıyla bu, Allah hakkında iftirada bulunmak demektir.[31] Bu durum, "Ey Peygamber onlara yine şöyle de! Benim Rabbimin haram kıldığı şeyler sadece şunlardır: Gizli ve açık işlenen yüz kızartıcı çirkin işler, her türlü kötülük, haksızlık ederek başkasının malına-canına tecavüz etmek, kendilerine tapınılacağına dair Allah'ın hiçbir delil indirmediği şeyleri O'na ortak koşmak ve (kendi kendinize haramlar icat ederek) hakkında bilgi sahibi olmadığınız yalan yanlış şeyleri Allah'a isnat etmek."[32] ve "Onların bu konuda hiçbir bilgileri yoktur. Ancak hayal mahsulü temelsiz bilgilerin peşinden gidiyorlar. Oysa hayal mahsulü temelsiz bilgi, hak ve hakikat karşısında hiçbir değer ifade etmez."[33] ayetleri gereğince haram kılınmıştır.

Gaî yorumlamanın Zâhirî metodolojide yeri yoktur. Biz nassların illet ve sebeplerini, hükümlerin hangi amaca matuf vazedildiğini yine nass yoluyla öğrenebiliriz. Bunun dışında, akıl yürüterek, hükümlerin illetlerini tespit etme olanağımız yoktur.[34]

Hz.Peygamber ve Sahabenin içtihadına gelince, İbn Hazm, peygamberlikten önce Allah Rasûlünün içtihat ettiğini söylemeyi küfür addeder.[35] Resul-i Ekrem'in vahiy gelmemiş konularda şer'î ahkam koymasını dinin değiştirilmesi olarak gören İbn Hazm, onun bu konularda re'yi ile hükmettiği yolundaki hadislerin uydurma olduğunu söyler. Önceden bir

---

28 Bkz. Abdü'l-aziz b. Ahmed el-Buhârî, **a.g.e.,** I, 74; III, 224.

29 Tâcu'd-dîn es-Sübkî, **Tabakâtü'ş-Şâfi'iyyeti'l-kübrâ**, thk. Mahmûd Muhammed et-Tenâhî, İsâ el-Bâbî el-Halebî yay., Kahire 1964, II, 46.

30 Arif Halil Muhammed Ebû 'Îd, **a.g.e.,** s. 135.

31 İbn Hazm, **el-İhkâm**, VI, 16.

32 A'râf (7), 33.

33 Necm (53), 28.

34 İbn Hazm, **el-İhkâm**, VIII, 76.

35 İbn Hazm, **a.g.e.**, VII, 113.

yasaklama bulunmaması ve istediği gibi tasarruf etmesine, Allah tarafından izin verilmesi şartıyla, Hz. Peygamber'in dünya işleri, harp taktikleri gibi konularda uygun gördüğü şekilde davranmasının caiz olduğunu belirtir. Diğer taraftan peygamberin huzurunda sahabenin içtihat etmesi, emrolundukları veya yasaklandıkları bir konuda değil, sadece mubah olan konularda vuku bulmuştur. Bir şeyin farz veya haram kılınması gibi hususlarda hiçbir kimse kendi re'yi ile içtihat edemez; aksi halde, Allah'ın izin vermediği bir hükmü ortaya koymuş olur. İbn Hazm, öteki usulcülerin sahabenin re'y içtihadına gerekçe yaptıkları Muâz b. Cebel hadisiyle[36], Abdullah b. Amr'a isnad edilen, "Senin huzurunda içtihat mı edeceğim, yâ Resûlallah!" şeklindeki rivayetin sahih olmadığını ileri sürer.[37]

Öyle anlaşılıyor ki, Dâvûd ez-Zâhirî ve takipçileri, dînde hüküm koymanın ilâhî yönü üzerinde durmakta, dolayısıyla kıyas ve re'y gibi aklî/insânî ameliyelerin, bu ilâhî akîdeyle çeliştiğini; bu beşerî tercihlerin, hukukun ilâhî yönünü zedelediğini; eğer din akıl ile olsaydı, hükümler Kitap ve Sünnette olduğundan farklı bir şekilde ortaya konurdu, demek ister gibidir. Re'y ile hükmetmenin câiz olmadığını söylerken en önemli delillerinden biri, Kur'ân ve Sünnet'in bütün olaylar hakkında re'ye ihtiyaç duymaksızın genel anlamlar ifade ediyor olmasıdır. Çünkü Allah Kur'an'da buyurmuştur ki, "Biz ezeli ilmimizde ve koyduğumuz yasalarda hiçbir şeyi eksik bırakmadık",[38] "biz sana kitabı her şeyi açıklasın diye indirdik".[39] Ona göre bu ayetler, Kur'ân ve Sünnette her şeyin hükmü açıklandığı anlamına gelmektedir. Eğer bir konu hakkında nass yoksa, "O Allah ki, yeryüzünde ne varsa sizin için yaratmıştır"[40] ayeti gereğince mubahtır.

III- ZAHİRİLERE GÖRE TAKLİT

İbn Hazm, "el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm" adlı eserinin otuz altıncı bölümünü "Taklîdin iptâli" (ibtâlü't-taklîd) şeklinde başlıklandırır. Burada taklidin haramlığı üzerinde durarak, sahâbe de dahil olmak üzere hiç kimsenin, özellikle de mezhep imamlarının taklit edilemeyeceği fikrini savunur.[41] Bu fikir Zâhirî metodolojinin en ayırt edici özelliklerindendir. Ona göre taklit, Hz. Peygamber dışında birinin söylediği sözü, delilsiz kabul etmek ve onun delili konusunda ikna olmadan sözüne inanmak demektir.[42] Allah'ın emrettiği şey

---

36 Ebû Dâvûd**, Akdıyye**, 11; Tirmizî, Ahkâm, 3; Ahmed, Müsned, II, 230, 236, 242.

37 İbn Hazm, **a.g.e.**, VI, 26 vd.

38 En'âm (6), 38.

39 Nahl (16), 89.

40 Bakara (2), 29.

41 İbn Hazm, **a.g.e.,** VI, 169 vd.

42 Chejne, A. G., **Ibn Hazm,** Kazi Publications, Chicago 1982, s. 122.

kesin burhandır. Dolayısıyla ona uymak taklit sayılmaz. Taklit, Allah'ın uymayı emretmediği birine uymak; Hz. Peygamber dışındaki birinin sözünü –delilsiz bir şekilde- falan kişi dedi diye benimsemektir.[43]

İbn Hazm, taklit ehlinin, filan veya falanın söylediği bir söze tabi oldukları sürece, isyan içinde kaldıklarını söyler. Çünkü bunların görüşlerine uyduğu, itimat ettiği ve güvendiği kimseler, gerçekte görüşlerine uyulması Allah tarafından emredilmiş kimseler değildir. Dolayısıyla taklidi kabul edenler de uyulması gerekmeyen insanlara uymuş olmaktadırlar. İbn Hazm'a göre, taklitçiliği meşrû sayanların, kendileri tarafından taklit edilen birisi ile başkalarının taklit ettiği diğer insanlar arasında fark yoktur. Dahası bu tür insanların kimin daha alim olduğunu tayin etmeleri de mümkün değildir.[44]

Diğer taraftan, taklidi savunan kimselere göre bu her bakımdan mubahtır. Nitekim, İbn Mes'ûd (32/652) da Hz. Ömer'i taklit emiştir. İbn Hazm bu görüşe katılmaz. Ona göre İbn Mes'ûd Hz. Ömer'e sadece bir yerde tabi olmuştur. O da dedenin kardeşlerle birlikte mirasçı olması halinde, alacağı pay konusudur. Ama bu ihtilaflıdır. Çünkü dedenin bir yerde üçte bir, başka bir yerde de altıda bir alacağı söz konusudur. İbn Mes'ûd'un Hz. Ömer'e tabi olması ise, taklidin meşruiyetinden değildir. Bilakis onun halife olan Ömer'in valisi olmasındandır. Buna karşılık, İbn Mes'ûd, Hz. Ömer'e, yüzlerce konuda muhalefet etmiştir.[45] Bazıları Ebû Hanîfe, Şâfi'î ve Malik'in İbn Mes'ûd'u taklit ettiğini zannetmişlerdir. Ama gerçekte, onlardan hiçbiri, İbn Mes'ûd'u ne taklit etmiş, ne de görmüştür. Ayrıca, İbn Hazm'ın tahriç ettiği bazı haberlere göre sahabe arasında, Kur'an ve Sünneti en iyi İbn Mes'ûd'un bildiği anlaşılmaktadır. O nedenle, bu kadar bilgili birisinin başkalarını taklit ettiğini iddia etmek doğru değildir.[46]

İbn Hazm'a göre, taklitçilerin ileri sürdüğü bilgiler arasında kimin taklit edileceği konusunda bir takım çelişkili iddialar vardır. Çünkü Ebû Hanîfe, Mâlik, Şâfi'î ve bunların öğrencileri gibi daha sonra gelenler, kendi aralarından birini taklit ettikleri halde; taklidin meşruiyeti için taklit edilmeleri gerektiğini ileri sürdükleri Hz. Ömer ve benzerlerini taklit etmemişlerdir. Eğer öncekilerin yani sahabenin taklit edilmesi gerekirse, Ebû Hanîfe, Mâlik ve Şâfi'î'nin taklit edilmesi batıl olur. Şayet öncekilerin taklit edilmesi bâtıl ise, sonrakilerin taklit edilmesi, ondan daha batıl olacaktır.[47]

---

43 İbn Hazm, **el-İhkâm**, VI, 59.

44 İbn Hazm, **a.g.e.**, VI, 60.

45 İbn Hazm, a.g.e.., VI, 62.

46 İbn Hazm, **a.g.e.**, VI, 62.

47 Demirci, **a.g.e.**, s. 149.

İbn Hazm, taklit taraftarlarının Muâz'a isnat ettikleri bazı haberlerden bahseder. Fakat ona göre bu haberler onları değil, bilakis kendi görüşlerini teyit etmektedir. Muâz'ın, müslümanları gayr-i müslimlere varis kılma hususunda bir yol açtığını, taklitçilerin de ona tabi olarak bu hükmü dinin emri saydıklarını ifade ettikten sonra, bunun dinle alay etmek olduğunu söyler. Şunları da ilave eder: Eğer onlar, bu haberlerle müslümanların Ebû Hanîfe, Mâlik veya Şâfi'î'yi taklit etmeleri için gerekçe saymak istiyorlarsa ahmaklık etmektedirler.[48]

İbn Hazm'ın ifadelerine göre taklitçiler, selefe ittibâ edilmesi için genelde şu âyetleri delil getirmişlerdir. "Ey iman edenler! Allah'a, Peygambere ve sizin inancınızdan olan yöneticilerinize itaat edin. Herhangi bir meselede ihtilâfa düştüğünüzde konuyu Allah'a ve Peygambere götürün. Çünkü siz, Allah'a ve âhiret gününe inanan insanlarsınız. Bilin ki, bu sizin daha hayırlıdır ve neticesi en güzel olan da budur."[49] "Müminlerden bir mazereti olmaksızın (tembellik ederek) savaşa katılmayıp evlerinde oturanlar, Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla savaşanlarla asla eşit değildirler. Allah mallarıyla, canlarıyla savaşa katılanları, katılmayanlardan bir bütün müminlere cenneti vadetmişse de O, savaşanları (mazeretleri olsun olmasın) savaşmayanlardan daha üstün kılmıştır."[50] "İman ve itaate en önde olan Muhacir ve Ensardan ve güzel işler yaparak onların yolundan giden bütün müminlerden Allah razı olmuş, onlar da Allah'tan razı olmuşlardır."[51] "Ey Peygamber! Andolsun ki, Allah (Hudeybiye'de) o ağacın altında sana bey'at eden müminlerden hoşnut olmuştur."[52] "Muhammed, Allah'ın elçisidir. Onunla beraber olanlar düşmanlara karşı başları dik ve güçlü; kendi aralarında ise şefkatli ve merhametlidir. Sen onları hep rüku ve secde eder halde görürsün."[53] İbn Hazm'a göre, bu ayetler, esasen taklitçiliğin aleyhinde delillerdir. Çünkü bunlardan bazıları, sahabe için sadece övgü mahiyetinde olup, onların taklit edilmelerini gerektiren hükümler ihtivâ etmemektedir.[54] Ona göre, sahabe, kendi görüşlerini Peygamber'in sözleri karşısında terk ettiği halde; taklitçiler, sahabe sözlerini Ebû Hanîfe, Mâlik ve Şâfi'î'nin sözleri karşısında bırakmışlardır.[55]

İbn Hazm, sahabenin ileri gelenlerinin de hata edebileceğini savunur. Bu görüşünü desteklemek için Buhârî kaynaklı bazı hadislere atıf yapar. Dolayısıyla İbn Hazm, yanılmaları muhtemel insanların taklit edilemeyeceği tezi üzerinde

---

48 İbn Hazm, **a.g.e.**, VI, 236.

49 Nisâ (4), 59.

50 Nisâ (4), 95.

51 Tevbe (9), 100.

52 Fetih (48), 18.

53 Fetih (48), 29.

54 İbn Hazm, **a.g.e.**, VI, 236.

55 İbn Hazm, **a.g.e.**, VI, 237.

ısrarla durur.[56] Mesela, ona göre, taklitçilerin dayandığı ve Peygamber'e isnâd edilen: "Siz, benim hakkımda ihtilaf etseydiniz, ben de size muhalefet etmezdim" mealindeki haber de sahih değildir.[57] O nedenle Hz. Ebû Bekir ve Ömer gibi büyük sahabîlerin görüşleri ne dünya işlerinde, ne de İslam şeriatında taklit edilmemesi gerekir. Başka bir haberde de, Hz. Ebû Bekir ve Ömer ihtilaf ettikleri zaman Peygamberin onları ikaz ettiği varittir. Ama İbn Hazm, bu haber için de kendine özgü üslubuyla şöyle der: "Bu haber sahih değildir. Sahih olsa bile taklitçiliği desteklemez."[58]

Böylece, İbn Hazm, taklidin butlânını ve dinde yerinin olmadığını gösterme sadedinde, birçok ayet zikretmiş; aksini ispatlamak üzere ileri sürülen hadislerden çoğunun uydurma olduğunu, sahih olanların ise, saptırıldığını kanıtlamaya çalışmıştır. Ona göre, Hz. Peygamber'in övgüsüne mahzar olan ilk üç nesilden hiç kimse, bir diğerini taklit etmemiş; taklitçilik dördüncü nesilden itibaren başlamıştır. Bilhassa, mezhep imamlarının ilmî yönden zayıf olan arkadaşları, onları taklit etmişler; buna mukabil daha güçlü olanlar, imamlarına ve üstatlarına muhalefet etmekten çekinmemişlerdir.[59] Taklidin cevazını göstermek için öne sürülen, "Herkes fıkhı Kur'an ve Sünnet'ten alabilecek derecede anlayış kapasitesine sahip değildir" şeklindeki yaygın delili çürütmeye çalışan[60] İbn Hazm, avamdan bir kimsenin bile, dinî bir mesele ile karşılaştığında gücü oranında ictihad etmesi veya fetva istediği konuda Allah ve Resulü'nün sözünü bildirecek ölçüde ilmî yetkiye sahip, alim bulması gerektiğini söyler.[61] Ona göre, hata eden müctehid isabet eden mukallitten üstündür. Hata eden mukallit ise, taklit günahı yanında bir de hataya kanaat getirme günahını işlemiş olur.

İbn Hazm, "el-Fasl fi'l-milel ve'l-ahvâ-i ve'n-nihâl" adlı eserinde Endülüslü alimlerin içine düştüğü taklit girdabından ve aşırı mezhep taassubundan şöyle yakınır: "Endülüs alimleri bir meselenin çözümü sadedinde asla delil aramakla uğraşmaz. Onların delil anlayışları Kur'an ve Sünneti taklit ettikleri veya tabi oldukları imamlarının görüşlerine uydurmaktan ibarettir. Eğer bu nasslar kendi önderlerinin görüşleriyle uyumlu ise onlarla amel ederler. Aksi durumda, âyet ve hadisi bırakır, imamlarının görüşlerine uyarlar."[62] Endülüs'te taklitçilik o derece ileriye gitmiştir ki, İmam Mâlik'in görüşlerinin derlendiği el-Müdevvene veya el-Müstahrece'deki (el-Utbiyye) meseleleri ezberleyenler fakih

56 İbn Hazm, **a.g.e.**, VI, 238 vd.

57 İbn Hazm, **a.g.e.**, VI, 239.

58 İbn Hazm, **a.g.e.**, VI, 243.

59 İbn Hazm, **a.g.e.**, VI, 142-146.

60 İbn Hazm, **a.g.e.**, VI, 131-132.

61 İbn Hazm, **el-Muhallâ**, I, 66.

62 İbn Hazm, **el-Fasl**, II, 92-93.

kabul edilmiştir. Hatta İbnü'l-Münzir'in "Kitâbu'l-ihtilâfi'l-evsat"ına sahip olmayanların fetva vermesinin helal sayılmadığını belirten İbn Hazm, bu anlayışı kesinlikle yanlış bulmaktadır. Birçok yerde fıkıh ilminin hayırsız, cahil ve bilgisiz kişilere kaldığını, fetva vermesi caiz olmayan nice fasık kişiler gördüğünü de ayrıca belirtmektedir.[63]

NETİCE

Zâhirîler, dînde hüküm koymanın ilâhî yönü üzerinde durmakta ve dolayısıyla kıyas, re'y gibi aklî ve insânî faaliyetlerin bu ilâhî akîdeyle çeliştiğini; bu beşerî tercihlerin hukukun ilâhî yönünü zedelediğini; eğer din akıl ile olsaydı hükümler kitap ve sünnettekinden farklı bir şekilde ortaya konurdu demek istemektedirler. Muhtemeldir ki, Endülüs'teki aşırı taklit içeren tutumların yaygınlaşması İbn Hazm ve taraftarlarının Zâhirî düşünceye şiddetli bir şekilde sarılmalarına neden olmuştur.

Onlara göre taklit kesinlikle caiz olmadığı gibi içtihat da alelade yapılacak sıradan bir hüküm çıkarma ameliyesi değildir. Hele hele kıyas, re'y, istihsan gibi kuralları ve şartları kişiden kişiye değişmesi muhtemel olan yöntemlerle hüküm çıkarmak hiç de caiz değildir. Çünkü Allah ve Rasülü dînî meselelere taalluk eden nassları açıklamışlar ve hiçbir şeyi eksik bırakmamışlardır. Onların açık bir şekilde emrettiği veya yasakladığı şeyler vardır. Bunların dışındakiler de mubahtır. Kur'an ve sünnette anlamı kapalı veya mecaza hamledilmiş nass kesinlikle yoktur. Bir anlam mecaza hamledilse bile biz bunu ancak başka bir nass ile bilebiliriz. Yoksa herkes için farklı hükümler çıkarmak söz konusudur ki, bu ilahi hitabın tabiatına aykırıdır. Taklit ise körü körüne bağlılıktır. Onlara göre bu şekilde Sababenin ileri gelenleri dahi taklit edilemez. Çünkü bu konuda açık bir emir yoktur. Üstelik Sahabe'nin hata yapma ihtimali de varken taklit edilmesi tasvip edilecek bir durum değildir. Ancak delillerin bilinmesi kaydıyla bir başkasının görüşü kabul edilebilir. Bu duruma zaten taklit denemez.

İçtihat ancak bir meselenin hükmünü Kur'an ve sünnette bulma çabasından ibarettir. Kendi istek ve arzularımızı nasslara söyletmek içtihat etmek demek değildir. Zira dinde keyfilik hoş karşılanmamış ve zemmedilmiştir. Böylece nassların zâhirine sarılmak suretiyle keyfiliğin önüne geçilecek, ayet ve hadisleri kendi heva ve hevesleri doğrultusunda kullananlar engellenecek ve nihayetinde zihinler dinde yeri bulunmayan fikirlerden korunmuş olacaktır.

---

63 İbn Hazm, **el-İhkâm**, V, 120.

KAYNAKÇA

APAYDIN, Yunus, "İbn Hazm", **DİA**, XX, İstanbul 1999; "İctihad", **DİA**, XXI, İstanbul 2000.

el-BUHÂRÎ, Abdü'l-aziz b. Ahmed (730/1330) **Keşfu'l-esrâr şerhu Usûli'l-Pezdevî,** Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, yy. ty.

el-CESSÂS, Ahmed b. Ali Ebû Bekir er-Râzî (370/980), **el-Fusûl fi'l-usûl,** Vezâratü'l-Evkâf yay., Kuveyt 1994.

CHEJNE, A. G., **İbn Hazm,** Kazi Publications, Chicago 1982.

EBÛ 'ÎD, Arif Halil Muhammed, **el-İmâm Dâvûd ez-Zâhirî ve eseruhû fi'l-fıkhi'l-İslâmî**, Dâru'l-Erkâm yay., Kuveyt 1984.

EBÛ İBRÂHİM, Muhammed b. İsmâil (1182/1768), **İrşâdü'n-nükâd ilâ teysîri'l-ictihâd**, thk. Salâhuddîn Makbûl Ahmed, ed-Dâru's-Selefiyye, Kuveyt 1405.

EBÛ YA'LÂ el-FERRÂ, Muhammed b. Hüseyin (458/1066), **el-Udde fi-usûli'l-fıkh,** thk. Ahmed b. Ali, Riyad 1990.

FAHRUDDÎN er-RÂZÎ, Ebû 'Abdillah Muhammed b. Ömer (606/1209) **el-Mahsûl fî-ilmi usûli'l-Fıkh,** thk.Tâhâ Câbir Feyyâz el-Alvânî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1418/1997.

HALLAF, Abdulvehhab, **Masadiru't-teşrî'i'l-İslâmî,** Dâru'l-Kalem, Kuveyt, 1970.

İBN ABDİ'L-BERR, Ebû Ömer Yusuf b. Abdillâh (463/1071) **Câmi'u beyâni'l-ilm ve fazluhû**, Dâru İbni'-Cevzî yay., Suud 1994.

İBN HAZM, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed, **el-İhkâm fî-usûli'l-ahkâm**, thk. Ahmed Muhammed Şakir, Dâru'l-Âfâkı'l-Cedîde, Beyrut ty.

el-Muhallâ bi'l-âsâr, Beyrut ty.

Usûl-i Dîn -Dinin Kaynaklarına Bir Bakış, çev. İbrahim Aydın, İnsan yay., İstanbul 1991.

İBNÜ'n- NEDÎM, Muhammed b. İshak Ebû'l-Ferec (385/995), **el-Fihrist**, Dâru'l-Ma'rife yay., Beyrut 1978

İBN RÜŞD, Ebu'l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Hafid (595/1119), **ez-Zarûrî fî-usûli'l-fıkh**, Thk. Cemâlüddîn el-Ulvî, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1994

İBN KAYYİM el-CEVZİYYE, Şemsü'd-dîn Muhammed b. Ebî Bekr (750/1351) **İ'lâmu'l-muvakki'în an-Rabbi'l-âlemîn,** Dâru'l-Cîl yay., Beyrut 1973.

KARAMAN, Hayrettin, **İslam Hukukunda İçtihat,** Ankara 1975.

el-KATTÂN, Mennâ' b. Halîl, **Târîhu't-teşrî'i'-İslâmî,** Mektebetü Vehbe yay., 5. bsk, 2001.

KOŞUM, Adnan, "İçtihatta Hata ve İsabet Tartışmaları Işığında Öznellik ve Nesnellik Sorunu", **Usûl: İslâm Araştırmaları**, Sakarya 2006.

en-NEMLE, Abdülkerim b. Ali b. Muhammed, **el-Mühezzeb fî-'ilmi usûli'l-fıkhi'l-mukâren**, Mektebetü'r-rüşd, Riyad 1999.

es-SÜBKÎ, Tâcu'd-dîn Abdü'l-Vehhâb Takıyyu'd-dîn (771/1370) **Tabakâtü'ş-Şâfi'iyyeti'l-kübrâ**, thk. Mahmûd Muhammed et-Tenâhî, İsâ el-Bâbî el-Halebî yay., Kahire 1964.

ŞAKİR el-HANBELÎ, **Fıkıh Usulü,** trc. Mustafa Yıldırım, İzmir İlahiyat Fakültesi Yay., İzmir 2010,

eş-ŞİRÂZÎ, Ebû İshak Ali b. Ahmed (476/1083), **et-Tebsıra fî-usûli'l-fıkh,** thk. Muhammed Hasan, Dâru'l-Fikr, Dimeşk 1403.

el-Lüma' fi Usûli'l-Fıkh, Dârü'l-Kütübi'l İlmiyye, Beyrut 2003.

et-TÛFÎ, Süleyman b. Abdi'l-kavî Necmü'd-dîn (716/1316), **Şerhu muhtasari'r-Ravza**, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Müessesetü'r-Risâle, 1987.

ZEKİYYÜDDİN ŞABAN, **İslam Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l-Fıkh)**, çev. İbrahim Kafi Dönmez, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1996.

ez-ZEBÎDÎ, Ebu'l-feyz Muhammed Murtaza el-Huseyni el-Vâsitî (1205/1791), **Tâcü'l-'arûs min-cevâhiri'l-kâmûs**, Daru'l-Hidâye, yy., ty.

ez-ZÜHAYLÎ, Vehbe, **el-Fıkhu'l-İslâmi ve edilletühü,** Dımaşk 1405/1985.